

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN ŞEİRLƏRİNDƏ BƏZİ SÖZ VƏ İFADƏLƏRİN DÜZGÜN YAZILIŞI HAQQINDA

ABOUT THE CORRECT SPELLING OF SOME WORDS AND EXPRESSIONS IN THE POEMS OF ASHUG ALASGAR

О ПРАВИЛЬНОМ НАПИСАНИИ НЕКОТОРЫХ СЛОВ И ВЫРАЖЕНИЙ В СТИХАХ АШУГА АЛЕСКЕРА

Salman BALAKİŞİYEV

*Göygöl Rayon Təhsil Şöbəsi müdir müavini
atabeyagasif@gmail.com*

Summary

Ashug Alasgar is one of the folk masters and famous figures of the Azerbaijani ashug poetry. He applied almost all forms of ashug poetry and created different forms of poem such as “goshma”, “garayli”, “tejnis”, “gıfilbend”, “dodagdeymez” and he was also a participant in many competitions among ashugs.

The religious legends and rumors have been used widely in all themes and created images in Ashug Alasgar’s activity. The legend and the myth have enriched these art samples very much. He was able to work all points of Eastern mythology at a high level in Azerbaijan ashug literature of the 19th century. The knowledge available in the oral tradition has been realized in ashug-poet’s activity.

Key words: Ashug Alasgar, ashug creativity, spelling norm, orthoepic norm

Резюме

Ашуг Алескер является одним из народных мастеров и известных деятелей азербайджанской ашугской поэзии. Он использовал практически все формы ашугской поэзии и создал различные формы стихотворений, такие как «гошма», «герайли», «теджнис», «гыфылбэнд», «додагдеймез», а также был участником многих конкурсов среди ашугов.

Религиозные легенды и мифы широко использовались в произведениях Ашуга Алескера. Легенды и мифы обогатили его творчество. Он на высоком профессиональном уровне использовал оригинальные свойства восточной мифологии в азербайджанской ашугской литературе XIX века. Знания, существующие в устном народном творчестве, воплотились в произведениях ашуга-поэта.

Ключевые слова: Ашуг Алескер, ашугское творчество, орфографическая норма, орфоэпическая норма

Aşıq poeziyası müəyyən zaman kəsimində yazılı ədəbiyyat kimi də qəbul edilsə də, ənənəsinə görə şifahi ədəbiyyata mənsub olduğu üçün bu poeziyada bir çox söz və ifadələr zaman keçdikcə təhrif olunmuş, ilkin formasından get-gedə uzaqlaşmışdır. Hər aşıq, hər ifaçı öz zövqünə görə müəyyən sözləri ya sinonimi ilə əvəz etmiş, ya da tamam başqa bir söz işlətməmişdir. Sözün formasının dəyişilməsi həmin sözün mənasının ya tamam itirilməsinə, ya da ilkin mənasının təhrif olunmasına, anlaşılmaz bir hal almasına gətirib çıxarmışdır.

Aşıq yaradıcılığını toplayıb nəşr edənlər də qarşıya çıxan bu problemləri tam həll edə bilməmişlər. Buna görə də ayrı-ayrı nəşrlərdə fərqli sözlərə, fərqli ifadələrə tez-tez rast gəlmək mümkündür. Bəzi toplayıcıların, nəşirlərin, tərtibçilərin aşıq poeziyasında orfoqrafik norma, bəzilərinin isə orfoepik normaya əsaslanması da bu fərqlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Məlumdur ki, aşıq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Aşıq Ələsgərin də şeirləri öz sağlığında toplanıb nəşr edilməmişdir. Onun şeirləri ilk dəfə Hümmət Əlizadə tərəfindən toplanmışdır. Daha sonra Ə.Axundov, M.H.Təhmasib, İ.Ələsgər və başqa tədqiqatçılar bu şeirləri toplamışlar.

Əvvəla, onu qeyd edim ki, Aşıq Ələsgər ocağının varisi, Aşıq Talibin oğlu İslam Ələsgərov ustad Aşığın əsərlərinin toplanması və nəşrində bilavasitə iştirak etdiyindən Dədə Ələsgərin şeirləri təhriflərə çox da məruz qalmamışdır. Bununla belə, Dirili Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Xəstə Qasımın, Təcnis Alının, Molla Cümənin və s. saz, söz xiridarlarının əsərlərinin nəşrində olduğu kimi, Aşıq Ələsgərin əsərlərinin nəşrində də bir sıra təhriflərə yol verilmişdir. Bu təhriflərin bir hissəsi kiçik xətalardan ibarət olsa da, bir hissəsi məna və məzmunu, şeirin bədii dəyərinə, şeirin yazıldığı tarixi gerçəkliyə ciddi şəkildə xələl gətirə biləcək təhriflərdən ibarətdir.

Vaxtilə böyük söz ustası Məhəmməd Füzuli deyirdi ki, əli qələm olsun ol katibin ki, bir nöqtə qüsuru ilə gözü kor eylər, bir hərf qüsuru ilə nadiri nar eylər. Bu qiymətli kəlamlar zaman və məkanından asılı olmayaraq həmişə öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Xüsusən şifahi xalq ədəbiyyatında “saman düşdü” ifadəsini “zaman düşdü” ifadəsi şəklində salanlar istər bilərəkdən olsun, istərsə də bilməyərəkdən həmişə olmuşdur, bu gün də var, yəqin ki, sabah da olacaqdır. Buna görə də hörmətli dastançılar, nağılçılar da, tərtibçilər, nəşirlər də, ön söz, son söz müəllifləri də son dərəcə diqqətli olmalıdırlar.

İslam Ələsgərin 1988-ci ildə və 2004-cü ildə nəşr etdirdiyi kitablar üzərində Aşiq Ələsgərin şeirlərində bəzi söz və ifadələrin düzgün yazılıb-yazılmaması məsələlərinə aydınlıq gətirməyə çalışaq.

Aşiq Ələsgərin şeirlərindən ibarət olan kitabların çap olunduğu zaman yol verilmiş bəzi yanlışlıqları üç istiqamət üzrə qruplaşdırmaq, təhlil etmək olar:

1. Fonetik cəhətdən fərqli yazılan sözlər.
2. Leksik vahidlərin yazılışında üzə çıxan nöqsanlar.
3. Qeyri-dəqiq yazılan və ya tamamilə təhrif olunan söz birləşmələri və cümlələr.

Aşiq Ələsgərin şeirlərində fonetik cəhətdən fərqli olan sözlərin yazılışını diqqət mərkəzində saxlamaq, həmin sözlərin həm mənə, məzmun baxımından düzgün olanını, həm də orfoepik normanın tələbinə uyğun olan variantını seçib nəşr etmək daha məqsədəuyğun olardı. Çünki aşiq yaradıcılığı şifahi ədəbiyyata daxil olduğu üçün fonemlərin yazılışında şifahi nitq normalarına daha çox üstünlük vermək lazımdır.

Bu qaydalara uyğun olaraq bir çox nümunələrin hər iki nəşrdə orfoepik norma əsasında düzgün yazılışı hallarına rast gəlirik.

“Atəş” sözünün “ataş” (səh. 56, 2004), “rüzgar” sözünün “ürüzgar” (səh. 61), “rəng” sözünün “irəng” (səh. 61), “igid” sözünün “iyid” (səh. 39), “mərifət” sözünün “mərət” (səh. 81) şəklində yazılması məqbuldur. Ancaq şifahi ədəbiyyatın, şifahi nitq normaları əsasında yazıldığını nəzərə alaraq “fağıra” sözünün “fağra” (səh. 31), “yayın orta ayında” sözünün “yayın orta ayı” (səh. 37), “darı” sözünün “dar” (səh. 225) şəklində yazılması daha düzgün olardı.

Ustad aşiq bir bağlamasında deyir:

Müdam ayağından kəsilməz abı,

Abını kəsəndə heç olmaz tabı.

Çox əziz yaradıb kərəm sahabı,

Toxmaqla təpəsinə döyülür (səh. 165, 2004).

2004-cü ildə nəşr olunmuş “Aşiq Ələsgər əsərləri” kitabında sahabı sözünün “sabahi” şəklində çapa getməsi adi bir korrektə səhvi sayılmalıdır.

“Sahib” sözü həm canlı danışıq dilində (bunun yiyəsi-sahavı yoxmu?), həm də ustad Ələsgər dilində “sahab” şəklində işlənmiş və belə də yazılmışdır. Bunu düzgün hesab etmək olar. Ancaq 1988-ci il nəşrində həmin bənddəki 4-cü misranın “toxmağınan” (səh. 78) varia-

ntını dəyişərək 2004-cü il nəşrində “toxmaq ilə” formasında yazılışını düzgün hesab etmək olmaz.

Məlumdur ki, “naqə” sözü ərəb dilində dişi dəvə anlamını ifadə edir. Aşıq Ələsgər “Bu gündə” adlı mərsiyəsində “naqə” sözünü ilkin alındığı dilin tələffüz formasına uyğun olaraq işlətmişdir: naqeyi-üryan. Ancaq Aşıq Ələsgər “Nəqa nə mindi” rədifli təcnisində “naqə” sözünü “nəqa” şəklində də işlətmişdir. Bu da ustadın təcnis yaratmaq üçün istifadə etdiyi üsullardan biri kimi qəbul edilməlidir. Aşıq poeziyasına bələd olan hər bir şəxs yaxşı bilir ki, təcnislərdə bir çox hallarda məzmun formaya güzəştə gedir, formanın qorunması vacib şərtlərdən biri hesab olunur. Digər sənətkarlarda olduğu kimi Aşıq Ələsgərin təcnislərində də bu hala rast gəlinir:

*İbtida xəlq oldu külli-kainat,
İnsan nəqa mindi, nəqa nə mindi?
Gözlərin canıma salıbdı afat,
Peykan kirpiklərin nə qana mindi?!*

Digər təcnislərdə də “lələ” sözünün “lala”, “sinəyə” sözünün “sinayə”, “dənə” sözünün “dana” şəklində deyildiyinin şahidi oluruq.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində diqqəti cəlib edən cəhətlərdən biri də mürəkkəb sözlərin və ya söz birləşmələrinin yazılışı və deyilişi ilə bağlıdır. Əgər mürəkkəb sözün və ya söz birləşməsinin birinci tərəfi saitlə qurtarıb, ikinci tərəfi də saitlə başlayırsa, bu cür birləşmələrin tələffüzü şeirin heca sayından asılı olaraq dəyişir.

Məsələn, “Qara arxac” yer adının “Qaraarxac, Qararxac” hətta “Qaraxaç” şəklində yazılışına rast gəlinir. “Dəli Alı” (Dələli), Kalvayı Hüseyn (Kalvayı Söyün, Kalva Söyün), Məşədi Məhəmməd (Məşəd-məhəmməd, Məşəməhəmməd) kimi şəxs adları fikrimizcə, tələffüz qaydasına uyğun şəkildə yazılmalı, vərəqin sonunda lazımi izahat verilməlidir. Belə də mümkündür ki, ön sözdə və ya son sözdə kitabdakı poetik nümunələrin, dastan-rəvayətlərin şifahi nitq normaları tələblərinə uyğun yazıldığını qeyd etmək kifayət edər. Bu qayda “qoca aşıq”, “xeyir əməlim” “yeddi ağac”, “Gülüstani-İrəm” (səh. 127) kimi söz birləşmələrinə də şamil edilməlidir.

Atəş sözü həm canlı danışmaq dilində, həm də Aşıq Ələsgərin şeirlərində atəş şəklində işlənmişdir.

*İncik olma qoca aşığın yaşıdan,
Vaqif ol könlünün eşq ataşından.*

Bu bəndin birinci misrasından qoca aşığ söz birləşməsinin birinci tərəfinin söz səsi sait, ikinci tərəfin ilk səsi də sait olduğu üçün qoca

sözündəki “a” saiti qısa tələffüz olunur. Atəş sözü isə şeirin qafiyə sisteminə uyğunlaşaraq ataş şəklində işlənmişdir.

“Getmə göz önündən, ay Şəkər xanım” misrası ilə başlayan şeir 1988-ci il nəşrində

Öldür Ələsgəri, qurtarsın canı,

Vay xəbərin göndər qohum-qardaşa, -

şəklində yazılsa da, 2004-cü il nəşrində “vay” sözü “yay” şəklində yazılmışdır. Xəbər “yay”maqla xəbər göndərmək nisbi sinonimlər olduğu üçün “vay” sözü daha məqbul sayılmalıdır.

“Döndü, nə döndü” rədifli qoşmada axır (axırda-sonda) sözü 1988-ci il nəşrində “axırı”, 2004-cü il nəşrində isə “axırı” şəklində verilmişdir. Növbəti nəşrlərdə “axır” şəklində yazmaq daha məqbul olardı. Həyatından, dövründən gileylənən şair “Şirincə dövlətim, şirincə malım” deməli olduğu halda, hər iki nəşrdə “Şirincə dövlətin, şirincə malın” şəklində getmişdir. Bunu da redaktə etmək gərəkdir.

“Ola bilməz” qoşmasında “hali” sözü (səh. 68) şeirin qafiyə sisteminə və folklorun tələbinə görə “hal” şəklində yazılmışdır.

“Deyin” rədifli müxəmməsdə “qafa” sözü “qəfə” şəklində işlənmişdir. “İyitlikdə yox əvəzi” misrasında “yox” sözü “yoxdu” şəklində işlənmişdir.

Aşıq Ələsgərin “Narın üz” rədifli təcnisində yazılış və deyiliş baxımından fikir müxtəlifliyi doğuran söz və ifadələr daha çoxdur. “Rüsxət” sözü 1988-ci il nəşrində “ürüxsət”, 2004-cü il nəşrində rüsxət şəklində yazılmışdır. Sözü orfoepik normaya uyğun yazmaq düzgün olardı.

Yuxarıdakı nümunələrin sayını artırmaq da mümkündür. Fikirlərimizi ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, aşıq yaradıcılığı şifahi ədəbiyyata daxil olduğu üçün fonemlərin yazılışında şifahi nitq formasına daha çox üstünlük vermək lazımdır. Aşıq Ələsgərin şeirlərində fonetik cəhətdən fərqli olan sözlərin yazılışını diqqət mərkəzində saxlamaq, həmin sözlərin həm mənaca düzgün olanını, həm də orfoepik normanın tələbinə uyğun olan variantlarını seçib nəşr etmək məqsədəuyğun olardı.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində bir çox leksik vahidlər zaman keçdikcə ya sinonimi ilə əvəzlənmiş, ya da tamam başqa bir mənə bildirən sözlə ifadə edilmişdir. Bu dəyişikliklərə əsas səbəb şübhəsiz ki, şeirlərin aşıqların dilində səslənməsi zamanı ifaçı aşığın müəyyən söz və ifadələri “bəyənməməsi”, onu “orijinal” bir sözlə əvəz etmək təşəbbüsüdür. Bu “xeyirxah” işə bəzi naşirlər və redaktorlar da qoşulanda xoşagəlməyən bir mənzərə yaranır.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində leksik vahidlərin yazılışında da dəyişikliklər baş vermişdir. “Dürdanəni səngi-siyah içində” misrası ilə başlayan qoşmada:

Dürdanəni səngi-siyah içində,

Həsərət gözüm görən kimi tanıdı. -

misralarında “həsərət” sözü əvəzinə “sərraf” sözü işlənməli olsa da, hər iki nəşrdə “həsərət” sözü çapa gedib. Hansı düzgündür? Əlbəttə, “sərraf” sözü. Dürdanəni qara daşın içində gözü sərraf olan tanıya bilər. Bu fikri təsdiqləyən Aşıq Ələsgərin öz şeirləridir. Kalvalı Qurbanın evindən ayrılaraq öz evlərinə qayıdan Aşıq Ələsgər Səhnəbanının həsrəti ilə deyir:

Eşidin məclisdə arif olanlar,

Sərrafam, gövhərim, kanım gedibdi.

“Mən” rədifli gəraylısında Aşıq Ələsgər yenə sərraf sözüne müraciət edir:

Xalların dürdü, gövhərdi,

Sərrafiyam, tanıram mən.

Kitabı nəşr edənlər isə hesab etmişlər ki, gənc Ələsgər Səhnəbanıdan ayrıldıqdan sonra onun həsrətini çox çəkmiş və uzaqdan onu ilk dəfə görən kimi tanımış və “həsərət gözüm” ifadəsi ilə fikrini bildirmişdir. Ancaq şeirin bədii siqlətinə, sözlərin seçiminə, düzülüşünə, səslərin ritminə “sərraf gözüm” ifadəsi daha uyğun gəlir.

Gənc Ələsgəri öz tay-tuşlarından fərqləndirən əsas xüsusiyyət onun saz, söz, gözəllik sərrafı olması, insanları tanımaq, fərqləndirmək bacarığına malik olması idi.

Aşıq Ələsgərin:

Mən sənə aşiqəm, sən mana buta,

Dəhanın bənzəyir qəndə, nabata. –

misralarındakı buta sözünü nəşirlər “xətə” kimi yazmışlar. Səbəb kimi də onu göstərirlər ki, guya Aşıq Ələsgər Səhnəbanıya aşiq olub, ancaq Səhnəbanı “varlı” bir kişinin qızı olduğu üçün bu eşq Ələsgəri xətəyə salıb. Əslində isə bu fikir məntiqli deyil.

Hər aşiqə bir buta verildiyi kimi Aşıq Ələsgərə də Səhnəbanı buta verilmişdir. “Gerçək aşiq” (İ.Nəsimi) yar yolunda ölür, ancaq inciməz, bu sevdanı, bu eşqi xəta saymaz. Bu fikri sanki Aşıq Ələsgər “İncimərəm” rədifli şeirində də bir daha təsdiq edir ki, aşiq yar yolunda ölür, ancaq inciməz. Sevgilisinin onu soyub talamasını, ona məzar qazdırmasını, məzarı üstündən yol salmasını belə xəta saymaz.

Ustad el aşığının əsərlərində adı çəkilən Qayım ağanı bəzi tədqiqatçılar Gəncəbasarda yaşamış real şəxsiyyət, bəziləri isə mifik obraz hesab edirlər. Adı çəkilən hər iki nəşrdə söz kiçik hərfə yazılmışdır, başqa nəşrlərdə böyük hərfə yazılma hallarına da təsadüf olunur. Şəxs adı olduğu üçün Qayım ağa sözü böyük hərfə yazılmalıdır.

“Narın üz” rədifli təcnisində Aşıq Ələsgər yazır:

*Ləzzət verər bal qatanda qaymağa,
Qaymaqdan da ləziz olar narın üz.*

Burada fikir müxtəlifliyi yaradan şirin və ya ləziz sözünün işlənməsidir. Hər iki nəşrdə şirin sözündən istifadə olunmuşdur. Fikrimizcə, ləziz sözü bədii sənətkarlıq baxımından daha üstündür və Aşıq Ələsgər məhz ləziz sözündən istifadə edərək alliterasiya yaratmışdır. Doğrudur, burada alliterasiya nisbətən zəif olsa da, daha yüksək bədiiliyə, söz ustalığına sənətkarın digər əsərlərində də rast gəlmək olar:

*Sarsaq ilə seyrə çıxsan səhraya,
Gətirər sərinə sə qalı tez-tez.*

Təcnisin sonuncu bəndinin rədifində Narın sözünün şəxs adı olub-olmaması, böyük və ya kiçik hərfə yazılması, üz cinasının yüz, yoxsa, üz-dərdi üzə çıxartmaq mənasında işlənməsi də mübahisə doğuran məqamlardandır.

Aşıq Ələsgər poeziyasında bəzi söz və ifadələr öz yerindən dəyişdirilmiş və ya tamam başqa sözlə, ya da həmin sözə sinonim olan bir sözlə əvəzlənmişdir.

Yeni nəşrdə mübahisə doğuran sözlərdən bədii cəhətdən daha yararlı olanı, şeirin məzmununa və formasına daha uyğun olanı seçilib işlənməlidir: Dərslisən-təbibsən; xəta-buta; yay-vay; idbara dönmək-şikara dönmək; şirin-ləziz.

Aşıq Ələsgər şeirlərində tarixi həqiqəti özündə ehtiva edən, qoruyan söz və ifadələri olduğu kimi saxlamaq lazımdır. Ustad sənətkarın “Aparır” rədifli müxəmməsində

*Ziyarətə getmək deyil,
Urusa sursat aparır, –*

ifadəsində urus sözü Aşıq Ələsgərin yaşadığı tarixi mühitdə rusların imansız, dinsiz bir məxluq olduğuna işarə edilir. Bu müxəmməsdə “urus” əvəzinə “boş yer” ifadəsi işlənəndə tarixi gerçəklik təhrif olunur.

“Hər qıya baxanda” ifadəsi “bir qıya baxanda” kimi verilmişdir.

Aşıq Ələsgərin “Endirər” rədifli divanisində də mübahisə, rəy müxtəlifliyi yaradan hallara rast gəlinir. İlk növbədə rədifin indiki və ya gələcək zamanda işlənməsi fikir müxtəlifliyi yaradır. Divanını

oxuyanda aydın olur ki, burada öyüd-nəsihət, hikmətli kəlamlar söylənilir, ümumiləşdirilmiş fikirlər ifadə olunur. Əksər atalar sözü və məsəllərdə olduğu kimi (Ağac bar gətirəndə başını aşağı əyər. Nə əkərsən, onu biçərsən və s.) bu şeirdə də hikmətli kəlamlar işlənmişdir. Atalar sözləri, zərbi-məsəllər və hikmətli sözlərdə bir qayda olaraq feyllər qeyri-qəti gələcək zamanda işləndiyi kimi, “Baş endirər” divanisi də qeyri-qəti gələcək zamanda olmalıdır. Ancaq hər iki nəşrdə “Baş endirir” şəklində yazılmışdır.

“Dəli Alı” şeirində 2004-cü il nəşrində:

*Ələsgərin toy işi var əlində,
İşi təhər tapıb Göyçə elində (səh. 39).*

Şəklində yazılan misralar 1988-ci il nəşrində:

*Ələsgərin toy işi var əlində,
İşi təhər tapmır Göyçə elində.
Sənin kimi mərd iyidin yolunda
Qurbanı aşığın canı, Dəli Alı –*

şəklində yazılmışdır. Hansı düzgündür? Hörmətli İ.Ələsgər “tapmır” sözü yerinə niyə “tapıb” sözünü işlətməmişdir? Bilmirik. Ancaq məntiq onu deyir ki, Dəli Alının məclisində çox yubanan aşiq evinə qayıtmaq üçün əlində toy işi olduğunu, işinin təhər tapmadığını əsas gətirərək bu şeirlə getmək iznini almaq istəmişdir.

“Düşərsən” rədifli qoşma hərbə-zorbadır. Hər iki nəşrdə son bəndin son beyti belə yazılmışdır:

*Çalar qaynağına, səni dağıdı,
Göydən yerə parça-parça düşərsən.*

Əvvəla, qaynaq sözü həm bu şeirdə, həm də “Yaxşıdır” rədifli qoşmada çaynaq sözünün sinonimi kimi işlənmişdir. Bu da Aşıq Ələsgərin dil, üslub xüsusiyyətlərini öyrənmək baxımından əhəmiyyət kəsb edir. İkincisi, “parça-parça” sözü əvəzinə “parça-para” sözü işlənsə həm şeirin qafiyə sistemi, ustadın dil – üslub xüsusiyyətləri pozulmur, həm də mənada heç bir dəyişiklik olmadan xalq dilinin şifahi nitq qatı da qorunub saxlanır.

“Güləndam” seirinin son bəndi 1988-ci il nəşrində:

*Heç demirsən, Ələsgərim hardadı?
Səbəb nədi, gülün meyli xardadı?
Mənim gözüm, qoynundakı nardadı?
Aşığa lütf etsən, xoşdu, Güləndam! –*

şəklində çap olunsada 2004-cü il nəşrində hansı bir səbəbdənsə keyfiyyətsiz bir formada dəyişdirilmişdir:

*Heç demirsən, Ələsgərim hardadı?
Səbəb nədi, gülün meyli xardadı?
Mənim gözüüm, sənin kimi yardadı,
Nər səfası mana xoşdu, Güləndam!*

Hesab edirik ki, korrektə ucbatından “nar” sözü burada “nər” şəklində yazılmışdır. Ancaq bu bəndin son iki misrasında yuxarıda göstərilən dəyişiklik şeirin bədii dəyərini artırmamışdır, əksinə, azaltmışdır.

“İçində” rədifli qoşmasında (səh. 55) qeyri-qəti gələcək zamanda işlənməli feillər indiki zamanda verilmişdir. Buna görə də “bir gün yaranırsan, bir gün ölürsən” kimi məntiqsiz cümlələr yaranır. Hörmətli oxucu, sizcə xalq dilində “arsız-arsız gülmək” ifadəsi “ar-sız-qəmsiz gülmək” ifadəsindən daha dolğun deyilmi? Bəs ustad Aşıq Ələsgər “arsız-arsız gülürsən?” ifadəsi əvəzində “arsız-qəmsiz gülürsən?” ifadəsi işlədərdimi? Bizcə, qətiyyən yox.

“Qalmadı” rədifli qoşma hər iki nəşrdə “Allah, Məhəmməd, Əli deyənlər” misrası ilə başlayır. Bu misrada hecaların sayı 10-dur. Halbuki şeir 11 hecalıdır, qoşmadır. Göründüyü kimi, “Əli” sözünün əvvəlində “ya” nidası işlənməmişdir. Bu da şeirdə bir natamamlıq yaradır. Digər tərəfdən xalq arasında da bir iş görüldə, bir səfərə çıxılında “Allah, Məhəmməd, ya Əli” deyilir. Deməli, Aşıq Ələsgərin dediyi “Allah, Məhəmməd, ya Əli” misrası nəşr zamanı təhrif olunmuşdur və növbəti nəşrlərdə bərpasına ehtiyac var.

Aşıq Ələsgərin “Ayağa məni” rədifli cinaslı təcnisinin son bəndində cinas bayatısında ikinci misra 1988-ci il nəşrində “Gül bəsləyən bu duyar”, 2004-cü il nəşrində isə “Gül bəsləyən bu diyar” şəklində getmişdir. Əslində isə cinas bayatı aşağıdakı kimi çap olunmalı idi:

*Aşıq deyər, budu yar,
Gül bəsləyən buduyar.
Canım sadağa verrəm,
Qəbuldursa, budu, yar.*

İkinci misrada “buduyar” sözü gülün vaxtaşırı qurumuş budaqlarını kəsmək, budamaq mənasındadır. Bu fikri ikinci misranın cümlə şəklində işlənməsi də təsdiq edir. Həm Ələsgərin, həm də digər sənətkarların cığalı təcnislərində cinas bayatının ikinci misrası bir qayda olaraq cümlə şəklində olur. Birinci və ikinci misralardakı fikri ümumiləşdirir, dəqiqləşdirir, bitkin hala salır. Həm də cinasın formasında və məzmununda bir mükəmməllik yaradır.

“Baş endirər” adlı divanının birinci bəndindəki misra “Məhəmmədə tabe olan Qurana baş endirir”, – şəklində yazılmışdır.

Bəs əslində necə olmalıdır? Söz sərrafi Dədə Ələsgər görəsən “Məhəmmədə tabe olan”, yoxsa, “Məhəmmədə nazil olan” ifadəsini işlətməmişdir? Fikrimizcə, “Məhəmmədə nazil olan” daha dəqiq, daha düzgün ifadə formasıdır.

İstər klassik ədəbiyyatda, istərsə də sadə xalq arasında dinlə, imanla bağlı ümumi fikir ondan ibarətdir ki, göydən yerə 4 Quran enmişdir – nazil olmuşdur ki, onların sonuncusu Məhəmməd peyğəmbərə verilmişdir. Xalqımız arasında min illərdən bəri gələn adətə görə yahudilərə də, xristianlara da mərhəm dost, qonşu gözü ilə baxılmışdır. Xalqımız tarixən təbiəti, xarakteri etibarilə tolerant xalq kimi formalaşmışdır. XII əsrdə yaşamış Ə.Xaqani yazırdı:

*Xüsusilə bu nəsrani məzhəbində olan qonşum
Hörmətimi çox saxlayır, ikinci bir İsa qədən.*

İslam qanunlarına görə, əhli-kitab olanlar Allahı tanıyan, Allahın varlığına inamı olan insanlar kimi tanınıb. Müsəlmanlar öz övladlarına islam mənşəli adlarla bərabər, yəhudi və xristian mənşəli adları da qoyurlar. İslamı qəbul etmək təklifi əhli-kitab olmayanlara edilmişdir. İslamda məcburən dini qəbul etmək, tabe olmaq yoxdur. Klassik şairlərin, aşıqların maraq göstərdikləri təsəvvüfdə də “mənə tabe ol” hökmü yoxdur. “Allahı bil, tanı” hökmü var. Tabe – ərəb sözüdür. Tabe olmaq – birinin və ya bir şeyin hökmü altına düşmək, onun iradəsi ilə hərəkət etməyə məcbur olmaq, itaət etmək, boyun əyməkdir.

Fikrimizcə, “Məhəmmədə tabe olan” ifadəsini dini məsələləri mükəmməl bilən bir sənətkar kimi Aşıq Ələsgər işlətməzdi. Çünki “baş endirmək” sözü mənə etibarı ilə tabe olmaq, itaət etmək anlamına gəlir. Belə olan halda bir misrada həm tabe olmaq, həm də baş endirmək sözləri işlənə bilməzdi. “Məhəmmədə nazil olan” ifadəsinin daha ağılabatan, daha məntiqli olmasını Quranın Əraf surəsinin 157-ci ayəsi də təsdiq edir: “Ona nazil olan kitaba tabe olanlar səadətə çatanlardır”.

Bir məsələyə də burada münasibət bildirməyi ehtiyac duyuram. Hər bir sənətkar öz dövrünün tarixi faktlarını, məlumatlarını, yer, şəxs adlarını öz əsərlərində əks etdirirsə, həmin adlar tarixliliyi qorumaq baxımından olduğu kimi yazılmalıdır. Xaçbulaq sözünün yazılışı da bu baxımdan diqqəti cəlb edir. İslamiyyətə qədər Şimali Azərbaycanın bir çox yerlərində bu və ya digər dərəcədə xristianlığın yayıldığı məlumdur. Xaç sözünün iştirakı ilə dilimizdə işlənən bir çox yer, yurd, çay adları var. Biz onları dəyişməməliyik. Xaçbulaq sözü də bu qəbildən olan bir sözdür. Aşıq Ələsgərin həm “Dağlar” şeirində, həm də “Kimi” rədifli

müxəmməsində Xaçbulaq sözünün yazılışı Xəşbulaq şəklində getmişdir. Fikirimizcə, bu yanlışlığı da aradan qaldırmaq lazımdır.

Son bəndin birinci misrası 1988-ci il nəşrində “Tərlənsən, ovlama sarı, dur gedək”, 2004-cü il nəşrində isə “Gətirdin rəngimə sarı, dur gedək” şəklində verilmişdir.

Fikrimizcə, şeirin məna və məzmununa uyğun olaraq “Gətirdin rəngimə sarı, dur gedək”, - variantı daha məqbul sayılmalıdır.

“Verir” rədifli divanisində Aşıq Ələsgər:

Beş kəlmə sözdən ötəri sən ki mətəl qalmısan,

Nahaqdır, mədən tatları, Mikayıla dövrən verir, –

misraları ilə XIX əsrin ortalarında və ikinci yarısında Gədəbəydəki mis mədənlərində işləyən cənublu qardaşlara işarə edir. Tarixi həqiqət bu misralarda öz əksini tapmışdır. Əgər “mədən tatları” söz birləşməsini biz “qürbət vilayət” söz birləşməsi ilə əvəz etsək, tarixi gerçəkliyə xələl gətirmiş olarıq.

Aşıq Ələsgər şeirlərində bəzi söz birləşmələrinin və cümlələrin də dəyişik işlənməsi hallarına rast gəlinir. Belə söz və ifadələrin də ilkin və düzgün formasını bərpa etmək daha düzgün olar. “Qürbət vilayət” ifadəsi mədən tatları şəklində olanda tarixi həqiqət bu şeirdə daha düzgün qoyulmuş olur. “Tərki-vətən olmaq” “diyar-diyar gəzmək”dən daha bədiidir. “Məni sözüm yoldan çıxan molla” ifadəsi ilə “Mənim sözüm doğru yoldan çıxanı” və ya “Mənim sözüm doğru yoldan azanı” ifadəsini müqayisə etmək və tarixi gerçəkliyə daha çox uyğun gələnini seçmək lazımdır.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində bəzi söz və ifadələrin yazılışı ilə bağlı fikirlərimizi aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində fonetik cəhətdən fərqli olan sözlərin yazılışını diqqət mərkəzində saxlamaq, həmin sözlərin həm düzgün olanını, həm də orfoepik normanın tələbinə uyğun olan variantlarını seçib nəşr etmək daha məqsədəuyğundur. Aşıq yaradıcılığı şifahi ədəbiyyata daxil olduğu üçün fonemlərin yazılışında şifahi nitq tərzinə daha çox üstünlük vermək lazımdır. Məzmunun formaya güzəştə gedilməsi halları özünü təcnislərdə daha çox büruzə verir. Cinas sözlərin yazılışında orfoepik normanın tələbinə uyğun addım atmaq, folklor ənənələrini qoruyub saxlamaq lazımdır.

Leksik vahidlərin yazılışında tələffüz qaydalarına əməl etmək şərti qorunmaqla bərabər şeirin forma və məzmununa, bədii dəyərinə uyğun olan sözü seçmək və nəşr etmək gərəkdir. Hər hansı bir sözü

naşirin və ya tərtibçinin zövqünə görə başqa bir sözlə – sinonimi olsa belə – əvəz etmək Ələsgərin sözdən çəkdiyi qalaya kənardan bir daş qoymaq təsiri bağışlayır.

Ayrı-ayrı nəşrlərdə fərqli formalarda rast olunan söz birləşmələri və cümlələri də bir daha müqayisə etmək, ustad sənətkarın dil və üslub xüsusiyyətlərinə daha uyğun olanını seçmək gərəkdir.

Aşiq Ələsgərin yaradıcılığı aşiq poeziyasının ən dəyərli nümunələrindən biri olduğu üçün onun hər bir şeirini, hər bir bəndini, hər bir sözünü həm yersiz müdaxilələrdən, redaktə təşəbbüslərindən qorumaq, həm də bu günə qədər təhrif olunmuş səs, söz və cümlələrin ən düzgün, ən ağılabatan, Ələsgər ruhuna, təfəkkürünə uyğun olanını seçib nəşr etmək, gələcək nəsillərə çatdırmaq cənab Prezidentin ustad sənətkarla bağlı Sərəncamına ən gözəl töhfə olardı.

Deyilən fikir və təkliflərdən münasib olanların növbəti nəşrlərdə nəzərə alınacağına ümid edirik.

QAYNAQLAR

1. Aşiq Ələsgər. Bakı, 1988
2. Aşiq Ələsgər əsərləri. Bakı, 2004
3. M.Təhmasib. “Aşiq Ələsgər-150”. Bakı, 2010
4. Aşiq Ələsgər möcüzəsi. Mədəniyyət.az. 03.06.2021
5. Aşiq Ələsgərin şeirləri. Göyçə.az 13.11.2018